

УДК 37.017.92

Ганна Суріна,
 ORCID iD 0000-0001-9180-1054
 к.філос.н., доцент кафедри філософії освіти,
 теорії й методики суспільствознавчих предметів
 Миколаївський обласний інститут
 післядипломної педагогічної освіти
 вул. Адміральська, 4-а,
 54001, м. Миколаїв, Україна
 hanna.surina@moipro.mk.ua

ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯКОВА ЧЕПІГИ

145-річчя з дня народження українського педагога Я. Ф. Чепіги актуалізувало звернення до його різнобічної спадщини. У статті розглянуто аспекти просвітницької діяльності Я. Чепіги та її значення для сучасної української освіти. Оскільки активність Я. Чепіги як громадського діяча припала на буремні роки української революції 1917–1921 років, йому довелося обіймати здебільшого керівні посади в освіті й брати активну участь у радикальних освітніх реформах тих часів. Відстоюючи власний «Проект української школи», Я. Чепіга наполягав на національних засадах побудови вільної трудової школи, які багато в чому суперечили позиціям класово-ідеологічного колективізму тих часів. Провідні ідеї просвітницької діяльності Я. Ф. Чепіги надають нового забарвлення сучасним реформаторським пошукам в українській освіті, зокрема національній школі, діяльнісному та компетентнісному підходам.

Ключові слова: комплексні програми; національна школа; педологія; проект української школи; просвітницька діяльність; трудова школа; Яків Феофанович Чепіга.

© Суріна Г. Ю., 2020

Вступ. Життя й діяльність видатного українського педагога, психолога, громадського діяча кінця XIX – початку XX століть Якова Феофановича Чепіги (Зеленкевича) тривалий час не досліджувалися, його ім'я перебувало в забутті через радянські репресії. Лише з 1970-х років ідеї та праці Чепіги поступово почали повертатися до життя й піддаватися науковому аналізу завдяки дослідженням Г. І. Савицької, Ж. Д. Ільченко, І. В. Зайченка, пізніше Л. М. Ніколенка, О. В. Сухомлинської, О. Л. Щербакової та інших.

Творча спадщина Я. Ф. Чепіги складає понад 150 праць, які багато в чому не втратили своєї значущості, особливо в світлі реформаційних процесів у сучасній українській освіті. Коло його наукових інтересів різнопланове та широкомасштабне: проблеми педології, теорії навчання і виховання (особливо молодших школярів),

методики викладання окремих предметів, історії освіти. Він писав підручники для початкової школи, книжки для дошкільних закладів і дитячих бібліотек, методичні посібники для вчителів, займався освітою дорослих. Яків Феофанович ретельно вивчав зарубіжний педагогічний досвід, про що свідчать його спроби впровадження педології та експериментальної педагогіки на українських теренах (Яків Феофанович Чепіга : біобібліогр. покажч., 2013, с. 7–10). Він мав власний «Проект української школи», ідеї якого надзвичайно сучасні у світлі нинішньої Концепції «Нова українська школа» (Шуляр В. І., 2020).

На педагогічні й світоглядні погляди Якова Феофановича суттєво вплинули ідеї таких вітчизняних просвітителів другої половини XIX століття, як К. Ушинський, Б. Грінченко, М. Грушевський, І. Франко, М. Пирогов, М. Корф, П. Куліш, М. Коцю-

бинський, С. Русова. Це сприяло глибокому усвідомленню ним власної належності до українського суспільства. При цьому Я. Чепіга глибоко знав і багато в чому підтримував ідеї відомих зарубіжних мислителів: Ж.-Ж. Руссо, Л. Толстого, С. Холла, В. Лай, М. Монтессорі, Дж. Дьюї, О. Декролі, Е. Мейман та інших, завдяки яким українська школа проектувалась у широкому загальнолюдському контексті.

Велика кількість теоретичних напрацювань не зробили Я. Чепігу людину суто кабінетною, він займав активну громадську позицію, перебував у гущі життя, у складні історичні часи обіймав важливі посади, реалізуючи власні просвітницькі ідеї на практиці. Саме тому в розвідці акцентовано на цьому аспекті спадщини Я. Ф. Чепіги – його активній просвітницькій діяльності, що є актуальним, оскільки вивчення минулого освітянського досвіду допомагає, з одного боку, уникнути тогочасних помилок, з іншого – розвинути найвдаліші педагогічні ініціативи, які виникали на зламі суспільних устроїв.

Метою статті є висвітлення просвітницької діяльності Я. Ф. Чепіги та її значення для сучасної української освіти.

Завдання – дослідити просвітницьку діяльність Якова Чепіги в історичному контексті того часу; проаналізувати значення цієї діяльності для реформаційних процесів у сучасній українській освіті.

Аналіз досліджень і публікацій. Просвітницька активність Я. Чепіги припала на буремні роки Української революції 1917–1921 рр., суперечливий час становлення й перевірки на міць нової української державності. Чергувались уряди: Центральна Рада УНР (березень 1917 – квітень 1918 рр.), гетьманат Скоропадського (29 квітня – 14 грудня 1918 рр.), Директорія (грудень 1918–1920 рр.). Протягом цих же років періодично відновлювалася більшовицька Радянська Республіка, яка остаточно встановилася в Україні з 1921 року.

Водночас зі зміною соціального устрою докорінно змінювалися духовна сфера, культура, освіта. В освітній діяльності відбувався перехід від класичної ака-

демичної імперської освіти для верхніх та середніх прошарків суспільства до некласичної масової освіти робітників і селян, необхідність якої зумовлювалася потребами становлення індустріального суспільства.

У цей бурхливий період Яків Чепіга разом з іншими представниками української інтелігенції продовжив рухатись обраним у попередні роки шляхом на ниві освіти – створенням національної школи. Прогресивні українські діячі того часу В. Винниченко, Б. Грінченко, М. Грушевський, П. Загребельний, М. Загірня, О. Музиченко, С. Русова, незважаючи на розбіжності ідейних позицій, були єдині в розумінні потреб української школи, активно виступали за її розбудову, пропонували конкретні заходи для створення національної освіти.

В аналогічному напрямі розвивалася освітянська думка на теренах західної України, де вчителі-письменники О. В. Духнович, І. Вагилевич, П. Куліш, І. Левицький, Л. Селянський та інші висловлювалися за те, що основою держави має бути національна школа (Багрій М., 2019).

У період становлення Української Центральної Ради М. Грушевський створив Спеціальну шкільну комісію і Генеральний секретаріат освіти, обов'язком яких було реформування освіти. При цьому розбудова національної школи не була стихійною, її положення спиралися на наукові праці та програми тих політичних українських партій, які порушували питання про суверенну Україну, пов'язуючи його повсякчас із питанням про національну школу (Щербакова О. Л., 2008, с. 59–60).

Я. Чепіга писав у 1918 році про розрив між гучними деклараціями і справжнім устроєм школи: «На першому і другому всеукраїнських учительських з'їздах були виголошені ідеї, здійснення яких ми і досі не діждались. Немає в нас єдиної школи, жоден тезис соціалізації народної освіти не переведено в життя, а замість трудового принципу в школі панує все те ж схоластичне навчання, все також культивується гнила російська система освіти. І сум огор-

тає душу і обурюється серце на ту байдужість держави до головного цвяха її існування. Ми гадали, що вільна українська держава зможе уникнути змагання в ім'я державності, позбавити школу педагогічності, і що нам доведеться стати на захист так твердо висловлених і так бажаних реформ» (Чепіга Я., 1997).

О. Сухомлинська підкреслювала, що під час оволодіння Києвом більшовиками в лютому 1919 р. Я. Ф. Чепіга різко висловлювався проти їхніх намірів денационалізувати школу, побудувати її за класовим принципом (Сухомлинська О. В., 1996).

Під час Директорії, коли Я. Чепіга працював експертом початкових шкіл Києва при Міністерстві освіти, завершилася редакція «Проекту єдиної школи на Україні». Проте система освіти України багато в чому ігнорувала цей документ, орієнтуючись у своїй діяльності переважно на «Положення про єдину трудову школу» Російської Федерації, затвердженим ВЦВВКом від 30 вересня 1918 р. У Росії завідуючий відділом реформи школи Наркомпросу П. Н. Лепешинський заявляв про те, що школа повинна відмовитися від вузьконаціоналістичного виховання і стати інтернаціональною, хоча була й інша позиція, уособлена наркомом А. Луначарським, який висунув принцип «єдності в різноманітті» й виступив за збереження національних шкіл (Красовицкая Т. Ю., 2011).

Педагог звертав увагу на значні розбіжності між концепціями єдиної школи України і РРФСР, серед яких головні відмінності стосувалися національного питання і соціальних відносин у новому суспільстві як «панування біднішого над багатшим». Педагог підкреслював, що в нову школу, коли освіта буде обов'язковою, підуть діти всіх верств, оскільки школа є «храмом дитини», де діти є дітьми землі, а не дітьми буржуа або пролетарія (Щербакова О. Л., 2008, с. 65). Подібні заяви на той момент потребували неабиякої громадянської мужності.

У 1919 р. Яків Чепіга брав активну участь у діяльності Наркомпросу УРСР, зокрема в розробленні «Положення про

трудова школа та програми». На початку 20-х рр. почалися радикальні реформи в економіці, культурі й освіті. У липні 1920 р. Наркомос Української республіки видав Декларацію Народного комісаріату про соціальне виховання дітей, яка поставила альтернативою «Положення про єдину трудову школу» Російської Федерації. Російський Наркомос основним типом школи встановив двоступеневу єдину трудову школу. В основу української освітньої політики покладене соціальне виховання: замість школи на перший план було висунуто дитячий будинок. Відповідно до заяв Декларації методи і форми так званої «старої школи» відкидали, розглядали як пережитки (Щербакова О. Л., 2008, с. 68).

У 1922 р. в українській освіті прийнято «Тимчасове положення про дослідно-педагогічні станції Головоцвяху Наркомосу УРСР» і почали створювати дослідно-педагогічні станції. Їхня поява викликана необхідністю перевірки на практиці результатів теоретичних розробок соціального виховання. За кожною науково-дослідною педагогічною станцією закріплювалися дослідні та опорні школи: «Опорні школи мали перевіряти науково-методичні рекомендації (раціональний підбір шкільних груп за допомогою тестів інтелектуальності, планування та облік праці дітьми, комплексні програми тощо) у масовій практиці. Дослідні школи мали виконувати певні науково-дослідні завдання з експериментальної перевірки тих проблем, які потребували визначення їх педагогічної цінності. За кожним дослідним закладом закріплювався працівник науково-дослідної педагогічної станції, в обов'язки якого входило вивчення ефективності організації навчально-виховного процесу шляхом відвідування занять і виховних заходів, проведення контрольних замірів знання, виявлення труднощів і проблем, з якими стикався педагогічний колектив закладу» (Лук'янова В. А., 2003).

Тож у 1920-х роках система навчально-виховної роботи української школи дкорінно змінилася: в основу школи I ступеня покладено дитячий будинок, школа

II ступеня стала професійною. Відбувалися серйозні дискусії щодо рівня професіоналізації освіти з боку представників Наркомосу РРФСР та Наркомосу УРСР. Трудовий принцип покладено в основу підготовки робітничих і колгоспних кадрів, для чого створювали школи фабрично-заводського учнівства, школи колгоспної молоді, які поступово витісняли звичні загальноосвітні середні навчальні заклади з класно-урочною системою.

Виявом свободи в школах стало введення комплексних програм, розроблених науково-педагогічною секцією Державної вченої ради у 1923 р., які передбачали синтетичне узагальнення навчального матеріалу. Замість традиційних предметів вводилися комплекси з трьох напрямів: «Людина», «Природа», «Суспільство». Уведення комплексних програм мало завданням позбавитися найсуттєвішого недоліку старої школи – повного розриву між навчальними предметами і життям, їхньою ізольованістю одне від одного. Водночас із комплексним методом застосовували й метод проєктів, запозичений із «методу проблем» Дж. Дьюї. Проте з часом виявився суттєвіший недолік комплексних програм – змішування матеріалу окремих навчальних предметів і повна відмова від самостійності різних дисциплін. Стало очевидним, що учні не отримують ґрунтовних знань, які базуються на системності й науковості. Уже в 1925 році визнано кризу комплексного методу (Лук'янова В. А., 2003).

Прогресивні українські педагоги того часу, серед яких був Я. Чепіга, добре розуміли, що надмірне захоплення виробничим навчанням шкодило якості освіти, вони прагнули до переосмислення та врівноваження її змісту й методів. При цьому Яків Феофанович Чепіга, педолог за своїми освітніми переконаннями, був упевнений у необхідності просвітницьких реформ і завзято брав у них участь на передньому краї (Клименюк Н. В., 2020).

Розмірковуючи над просвітницько-педагогічними пошуками періоду становлення індустріального суспільства, віднаходимо певні паралелі з постіндустрі-

альною сучасністю. Фактично йдеться про тогочасні паростки того, що нині на шляху реформи освіти ми вважаємо засадничими принципами діяльнісного підходу: акцент на ролі особистого досвіду в освіті, навчання через діяльність з урахуванням соціальних потреб і можливостей; орієнтація на логіку життя, а не логіку науки. За спробами столітньої давності, як і за сучасними новаціями, стоїть бажання позбавитися недоліків класичної академічної освіти: шаблонної одноманітності та надмірної теоретизації програм, пасивності учнів через нераціональність розподілу часу уроку, авторитарний вплив особистості вчителя. Як уже вказувалося, Яків Чепіга в цих питаннях схилився до поглядів зарубіжних освітян Дж. Дьюї, О. Декролі, фундатора педології С. Холла та інших, ідеї яких багато в чому спиралися на положення американського прагматизму з його орієнтаціями на індивідуальну або суспільну «користь» як кінцевий результат, а також на позитивізм й еволюціонізм у дусі Ч. Дарвіна та М. Сеченова. Названі освітяни відкидали систематичне навчання за програмами і планами, закликаючи орієнтуватися на схильності та інтереси дитини, які при цьому можна спрямовувати в потрібному суспільству руслі через виховання.

Як і тоді, зрозумілі не лише позитивні, а й негативні риси такого підходу: утрата системності навчання, неналежне оцінювання абстрактного мислення, перебільшення ролі «діяльності», нерозуміння важливості періодів «пасивності» як рефлексивної споглядальності, зниження ролі наукових знань в освітньому процесі.

У просвітницьких ідеях та діяльності Якова Чепіги явно простежуються пошуки «золотої середини» між такими засадами класичної педагогіки, як природовідповідність, системність, науковість, і тогочасними новаціями, спрямованими на масове трудове виховання й комплексний підхід (до якого він ставився ймовірно не негативно, надаючи перевагу класно-урочній системі). Про це свідчить хоча б велика кількість написаних ним підручників із математики, мови, читання для різних ці-

льових аудиторій. При цьому Яків Чепіга, активно розвиваючи концепти «трудової школи», вочевидь схилився до того, що ми зараз називаємо особистісно орієнтованим підходом до дитини (згадаймо його положення «вільної школи»), а не до того різновиду ідеологічного колективізму, що насаджувався в радянських школах через ідеї зокрема Н. Крупської, під критику якої у 1928 році підпала навіть надзвичайно успішна трудова колонія А. Макаренка. Концепт безкласової національно орієнтованої вільної трудової школи Якова Чепіги в рамки класово-ідеологічного колективізму явно не вписувався.

У 20-ті роки також активно розвивалася вища освіта України. Я. Чепіга у 1920 році обіймав посаду члена організаційного комітету в справах реформування Вищого інституту народної освіти м. Києва, працював деканом факультету соціального виховання, потім – проректором, професором. Особливого значення в цей період він надавав створенню у 1920 році Київського педагогічного (педологічного) інституту, де був науковим співробітником відділу «Фізична праця і трудові процеси». У 1922 р. Інститут реформували в науково-дослідну кафедру педагогіки (педології), де Я. Чепіга очолював секцію практичної педагогіки з 1922 до 1925 років. А з 1925 року він став керівником секції методики і дидактики Харківської науково-дослідної кафедри педагогіки (Щербаківа О. Л., 2008, с. 75).

У цих установах він співпрацював із такими діячами української просвіти, як В. І. Помагайба, Г. М. Іваниця, В. М. Дога, Б. С. Манжос, О. К. Дорошкевич, К. Ф. Лебединцев, разом із якими у 1937–1938 рр. був звинувачений в антирадянській діяльності, засуджений за пропагування націоналістичних поглядів серед викладачів і студентів, тим самим приречений на хворобу і смерть у засланні (Сухомлинська О. В.,

2005).

Сучасні освітяни знову перебувають на зламі епох, у постіндустріальному переході до постнекласичної освіти, й часто розв'язують проблеми, у чомусь схожі з тими, що розв'язували Я. Чепіга з колегами в період формування некласичної освіти індустріального суспільства. Життя примушує нас критично переглянути такі позиції класичної освіти, як нормативність, стабільність, традиціоналізм, завершеність, орієнтацію на знання. І рухатись у напрямі постнекласичної освіти з її орієнтаціями на індивідуальність, мінливість, інновації, безперервність, творчість і компетентність як кінцевий результат.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Активна громадянська позиція і просвітницька діяльність Я. Ф. Чепіги на ниві освіти дали свої плоди в сьогоденні: Концепція «Нова українська школа» відродила самий дух його педагогічно-просвітницької діяльності, насамперед ідеї національної школи. Також окремі положення трудового принципу в навчанні отримали нове життя в сучасному розумінні діяльнісного і компетентнісного підходів у освіті. Важливими для сьогодення є деякі провідні ідеї колишньої педології, які відродились у напрацюваннях вікової психології або психології розвитку. Ми бачимо відродження в освіті на новому витку методу проєктів, поняття «опорна школа» і навіть комплексних програм, які ми певним чином відновлюємо в пошуках широкої міжпредметної інтеграції. Отже, безумовно корисно занурюватися в історію вітчизняної педагогіки, рівнятися на видатних попередників, порівнювати їхні ідеї з сучасними, щоб брати краще в майбутнє. Тож подальшими розвідками в цьому напрямі може стати глибше дослідження перелічених паралелей тодішньої і сучасної реформи освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Багрій М. Доробок письменників-учителів західної України у контексті розвитку української педагогічної думки кінця XIX – 30-х років XX ст. Інноватика у вихованні / М. Багрій. – Рівне, 2019. – Вип. 9. – С. 83–89. DOI: <https://doi.org/10.35619/iiu.v0i9.142>
2. Клименюк Н. В. Педологічні погляди Якова Чепіги. Національна школа Якова

Чепіги (до 145-річчя з дня народження): матеріали педагогічних читань Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти спільно з Державною науково-педагогічною бібліотекою України імені В. О. Сухомлинського Національної академії педагогічних наук України, м. Миколаїв, 30 квітня 2020 р. / Н. В. Клименюк. – Режим доступу: https://docs.google.com/document/d/1rXJK06Ohg8ya5AaFadzVcFj8tSqZ7V_vQrJKdR1nqzA/edit

3. Красовицкая Т. Ю. Модернизация российского образовательного пространства. От Столыпина к Сталину (конец XIX века – начало (20-е годы) XX в.) / Т. Ю. Красовицкая. – М. : Новый хронограф, 2011. – 342 с.

4. Лук'янова В. А. Розвиток експериментальної педагогіки в Україні (20–30 роки ХХ століття) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / В. А. Лук'янова. – Харків, 2003. – 20 с.

5. Сухомлинська О. В. Яків Чепіга (1875–1938). Нариси історії українського шкільництва (1905–1933) : навч. посібник / за ред. О. В. Сухомлинської. – К. : Заповіт, 1996. – С. 275–282.

6. Чепіга (Зеленкевич) Яків Феофанович. Українська педагогіка в персоналіях : У 6 кн., кн. 2 : навч. посібник / за ред. О. В. Сухомлинської. – К. : Либідь, 2005. – С. 89–99.

7. Чепіга Я. Завдання моменту. Шлях освіти / Я. Чепіга. – Харків, 1997. – № 2. – С. 53–54.

8. Шуляр В. І. Імперативи Якова Феофановича Чепіги й Нова українська школа (за статтею «Грунтовні принципи нормальної школи»). Національна школа Якова Чепіги (до 145-річчя з дня народження): матеріали педагогічних читань Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти спільно з Державною науково-педагогічною бібліотекою України імені В. О. Сухомлинського Національної академії педагогічних наук України, м. Миколаїв, 30 квітня 2020 р. / В. І. Шуляр. – Режим доступу: <https://drive.google.com/file/d/1nnMo2mbSnvzSS5UsCkOdrn8I2ExsoiZ9/view>

9. Щербакова О. Л. Науково-педагогічна та просвітницька діяльність Якова Чепіги : навчальний посібник / О. Л. Щербакова. – Миколаїв : Атол, 2008. – 96 с.

10. Яків Феофанович Чепіга (Зеленкевич) – видатний педагог, психолог, громадський діяч : біобібліогр. покажч. / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; упоряд. : Лисиця Н. М., Айвазова Л. М., Бублик Н. М., Стельмах Н. А. ; наук. консультант і авт. вступ. ст. Березівська Л. Д. ; наук. ред. : Рогова П. І., Пономаренко Л. О. ; бібліогр. ред. Пономаренко Л. О. – К. : Нілан-ЛТД, 2013. – 135 с. (Сер. «Видатні педагоги світу» ; вип. 9).

ПРОСВЕТИТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ЯКОВА ЧЕПИГИ

Сурина Анна

*к.филос.н., доцент кафедры философии образования,
теории и методики обществоведческих предметов*

*Николаевский областной институт
последипломного педагогического образования*

*ул. Адмиральская, 4-а,
54001, г. Николаев, Украина
hanna.surina@toipro.mk.ua*

145-летие со дня рождения украинского педагога Я. Ф. Чепиги актуализировало обращение к его разнообразному наследию. В статье рассмотрены аспекты просветительской деятельности Я. Чепиги и её значение для современного украинского образо-

вания. Поскольку активность Я. Чепига как общественного деятеля выпала на бурные годы украинской революции 1917–1921 годов, ему преимущественно пришлось занимать руководящие должности в образовании и принимать активное участие в радикальных образовательных реформах тех времён. Отстаивая собственный «Проект украинской школы», Я. Чепига настаивал на национальных основах построения свободной трудовой школы, которые во многом противоречили позициям классово-идеологического коллективизма тех времён. Ведущие идеи просветительской деятельности Я. Ф. Чепига придают новую окраску современным реформаторским поискам в украинском образовании, в частности национальной школе, деятельностному и компетентностному подходам.

Ключевые слова: комплексные программы; национальная школа; педология; проект украинской школы; просветительская деятельность; трудовая школа; Яков Феофанович Чепига.

THE EDUCATIONAL ACTIVITIES OF YAKIV CHEPIGA

Surina Hanna,

Candidate of philosophical sciences (Ph.D.),

Associate Professor of the Department

of education philosophy and social studies

In-Service Teachers Training Institute

4-a Admiralska Street, 54001, Mykolaiv, Ukraine

hanna.surina@moippo.mk.ua

The 145th anniversary of Yakiv Chepiga (the outstanding Ukrainian teacher and psychologist) had made it relevant to appeal to his diverse heritage. The article deals with the educational aspects of Yakiv Chepiga's ideas and their significance for modern Ukrainian education.

Since Yakiv Chepiga worked in the education field during the turbulent years of the Ukrainian revolution of 1917-1921, he had had an opportunity to take a part and to be in charge of radical educational reforms. While defending his own «Project of the Ukrainian School», Yakiv Chepiga insisted on the national free labor school, but it was in many respects contradictory to the positions of the international collectivism concept of that time. He had campaigned against the Bolsheviks' intentions to denationalize the school according to the class principle.

Yakiv Chepiga deeply realized his own belonging to Ukrainian people. At the same time he supported the ideas of the famous Western thinkers, so he designed the Ukrainian school in a universal context.

The main educational directions of Yakiv Chepiga's activity included the national school, the competence-based approach and task-based approach, the project method, and interdisciplinary integration. Thus, the appeal to the heritage of Yakiv Chepiga appears to be very useful for understanding the processes in modern Ukrainian education.

Keywords: *comprehensive programs; educational activities; labor school; national school; pedology; the project of the Ukrainian school; Yakov Feofanovich Chepiga.*

REFERENCES

1. Bahrii, M. (2019). *Dorobok pysmennykiv-uchyteliv zakhidnoi Ukrainy u konteksti rozvytku ukrainskoi pedahohichnoi dumky kintsia XIX – 30-kh rokiv XX st.* [The works of writers-teachers of western Ukraine in the context of the development of Ukrainian pedagogical

thought of the late XIX – 30s of XX century]. *Innovatyka u vykhovanni*, 9, 83–89. Rivne. DOI: <https://doi.org/10.35619/iiu.v0i9.142> (ukr).

2. Chepiha, Ya. (1997). *Zavdannia momentu [Tasks of the moment]*. *Shliakh osvity*, 2, 53–54. Kharkiv (ukr).

3. Klymeniuk, N. V. (2020). *Pedolohichni pohliady Yakova Chepihy [Pedological views of Jacob Chepiga]*. *Natsionalna shkola Yakova Chepihy (do 145-richchia z dnia narodzhennia): materialy pedahohichnykh chytan Mykolaivskoho oblasnoho instytutu pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity spilno z Derzhavnoiu naukovu-pedahohichnoiu bibliotekoiu Ukrainy imeni V. O. Sukhomlynskoho Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy, m. Mykolaiv, 30 kvitnia 2020 r.* Retrieved from: https://docs.google.com/document/d/1rXJK06Ohg8ya5AaFadzVcFj8tSqZ7V_vQrJKdR1nqzA/edit (data zvernennja 07.05.2020) (ukr).

4. Krasovickaja, T. Ju. (2011). *Modernizacija rossijskogo obrazovatel'nogo prostranstva. Ot Stolypina k Stalinu (konec XIX veka – nachalo (20-e gody) XX v.) [Modernization of the Russian educational space. From Stolypin to Stalin (end of the 19th century – beginning (20s) of the 20th century)]*. M.: Novyj hronograf (rus).

5. Lukianova, V. A. (2003). *Rozvytok eksperymentalnoi pedahohiky v Ukraini (20–30 roky XX stolittia) [Development of experimental pedagogy in Ukraine (20–30 years of the XX century)]*. (Extended abstract of candidate's pedagogical thesis). Kharkiv (ukr).

6. Lysytsia, N. M., Aivazova, L. M., Bublyk, N. M., & Stelmakh, N. A. (2013). *Yakov Feofanovych Chepiha (Zelenkevych) – vydatnyi pedahoh, psykholoh, hromadskyi diiach [Yakiv Feofanovych Chepiha (Zelenkevych) – outstanding pedagogue, psychologist, public figure]: biobibliohr. pokazhch. / NAPN Ukrainy, DNPB Ukrainy im. V. O. Sukhomlynskoho; nauk. konsultant i avt. vstup. st. Berezivska L. D.; nauk. red.: Rohova P. I., Ponomarenko L. O.; bibliohr. red. Ponomarenko L. O. K.: Nilan-LTD (Ser. «Vydatni pedahohy svitu»; vyp. 9) (ukr).*

7. Shcherbakova, O. L. (2008). *Naukovo-pedahohichna ta prosvitnytska diialnist Yakova Chepihy [Scientific-pedagogical and educational activity of Yakov Chepiga]*. Mykolaiv: Atol (ukr).

8. Shuliar, V. I. (2020). *Imperatyvy Yakova Feofanovycha Chepihy y Nova ukrainska shkola (za statteiu «Gruntovni pryntsypy normalnoi shkoly») [Imperatives of Yakov Feofanovych Chepiha and the New Ukrainian School (according to the article «Basic principles of a normal school)]*. *Natsionalna shkola Yakova Chepihy (do 145-richchia z dnia narodzhennia): materialy pedahohichnykh chytan Mykolaivskoho oblasnoho instytutu pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity spilno z Derzhavnoiu naukovu-pedahohichnoiu bibliotekoiu Ukrainy imeni V. O. Sukhomlynskoho Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy, m. Mykolaiv, 30 kvitnia 2020 r.* Retrieved from: <https://drive.google.com/file/d/1nnMo2mbSnvzSS5UsCkOdrn8I2ExsoiZ9/view> (ukr).

9. Sukhomlynska, O. V. (Ed.). (2005). *Chepiha (Zelenkevych), Yakiv Feofanovych [Chepiga (Zelenkevych), Yakiv Feofanovych] Ukrainska pedahohika v personaliiakh [Ukrainian pedagogy in personalities]: U 6 kn., kn. 2, 89–99. K.: Lybid (ukr).*

10. Sukhomlynska, O. V. (1996). *Yakiv Chepiha (1875–1938). Narysy istorii ukrainskoho shkylnytstva (1905–1933) [Jacob Chepiga (1875–1938). Essays on the history of Ukrainian schooling (1905–1933)] / O. V. Sukhomlynska (Ed.). K.: Zapovit, s. 275–282 (ukr).*